

INGEKOMEN
20 SEP. 1971
No. _____

GEMEENTE MARKEN

Verg. van B. en W./Raad

Datum: _____

Beslissing: _____

MINISTERIE VAN CULTUUR, RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK

De Raad van de gemeente Marken
te

Technische Dienst Kerk en Maatschappelijk Werk
aankomen op

28 SEP 1971

Nr. 8065

uw brief

afdeling en nummer

Rijswijk (ZH), Steenvoordelaan 370, tel. 070-907600

onderwerp Aanwijzing be-
schermd dorpsge-
zicht te Marken
gemeente Marken.

M.M.A./Mo.-162.274.

17 SEP. 1971

Mijne heren,

Met toezending van een afschrift van de beschikking van mij en van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening van heden, Directie M.M.A./Mo.-160.777, met bijlagen, geef ik u kennis van de aanwijzing als beschermd dorpsgezicht in de zin van artikel 20 van de Monumentenwet van het gebied in de gemeente Marken zoals is aangegeven in de bij het genoemde besluit behorende tekening en als omschreven in de bijbehorende toelichting.

INGEKOMEN
20 SEP. 1971
No. 1471

Hoogachtend,

De Staatssecretaris van Cultuur,
Recreatie en Maatschappelijk Werk,

(H.J.L. Vonhoff).

GEMEENTE MARKEN

Verg. van B. en W./Raad

Datum: 23-9-71

Beslissing: v.l.a.

Bijlagen div.

CRM 217 - 808233*

17 SEP. 1971

Afschrift

DE STAATSSECRETARIS VAN CULTUUR, RECREATIE EN MAATSCHAPPELIJK WERK
EN
DE MINISTER VAN VOLKSHUISVESTING EN RUIMTELIJKE ORDENING,

Overwegende dat het eiland Marken een cultuur-historisch monument van de grootste waarde is en door zijn op werven geconstrueerde houten bebouwing, waarvan de structuur sinds eeuwen vrijwel ongewijzigd is gebleven, een beeld oplevert, dat van algemeen belang is vanwege de schoonheid en het karakter ervan;

Gelet op artikel 20 van de Monumentenwet;

Gehoord de Monumentenraad, de raad van de gemeente Marken, gedeputeerde staten van Noord-Holland, en de Rijksplanologische Commissie;

B E S L U I T E N:

het gebied in de gemeente Marken, zoals is aangegeven op de bij deze beschikking behorende tekening nr. 099 en zoals omschreven in de toelichting bij deze beschikking, aan te wijzen als dorpsgezicht in de zin van artikel 20 van de Monumentenwet.

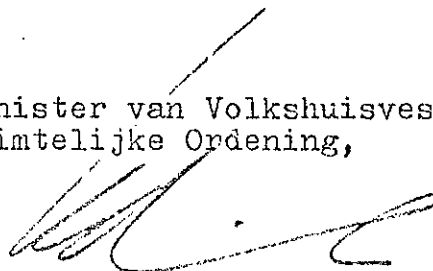
Van deze beschikking, waarvan mededeling zal worden gedaan in de Nederlandse Staatscourant, zal afschrift worden gezonden aan de Monumentenraad, de raad van de gemeente Marken, gedeputeerde staten van Noord-Holland en de Rijksplanologische Commissie.

De Staatssecretaris van Cultuur,
Recreatie en Maatschappelijk Werk,

(H.J.L. Vonhoff).

De Minister van Volkshuisvesting
en Ruimtelijke Ordening,

(Drs. B.J. Udink).

TOELICHTING bij het besluit tot vaststelling van een beschermd
dorpsgezicht ex artikel 20 van de Monumentenwet

te

MARKEN, gemeente Marken

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op de bijgevoegde
kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tek. nr. 099) met een
stippellijn omgrensde gebied.

Geschiedenis

Het eiland Marken moet omstreeks 1200 zijn ontstaan, toen
ten gevolge van het stijgen van het zeeniveau de steeds groeiende
Zuiderzee tal van lager gelegen landen overspoelde en deed afbrok-
kelen. Dat Marken gespaard bleef, is te danken aan een van de
kloostergemeenschappen die, evenals bij de vele inpolderingen
in Friesland en Noord-Holland, ook de bedijking van Marken in de
13e eeuw ter hand nam. Deze kloosterlingen, behorende tot de
Norbertijnerabdij van Mariëngaarde te Hallum in Oostergo, ver-
kregen het eiland in het begin van de 13e eeuw in eigendom. Niet
alleen werd door de werkzame monniken het gehele eiland bedijkt
maar ook bouwden zij een klooster op een grote kunstmatige ver-
hoging, die de naam Monnikenwerd verkreeg en later Kerkbuurt werd
genoemd. Op een aantal van deze kunstmatige opgeworpen woonheuvels,
de z.g. werven, werden burgernederzettingen aangetroffen. De
monniken brachten vooral de landbouw, in die tijd de belangrijkste
bestaansbron, tot ontwikkeling. Omstreeks het jaar 1345 maakte
graaf Willen IV van Holland aan dit nuttige monnikenwerk een einde.
De Graaf liet n.l. bij wijze van vergeldingsmaatregel, na zijn
nederlaag bij Stavoren, de kloosterlingen gevangen nemen en de
uithof met kapel verwoesten. Gravin Margaretha ontvreemde in 1346
het eiland definitief van de abdij, zij verkocht een deel aan de
bewoners en het overige aan de poorters van Amsterdam. Aan de
belangrijkste bron van een bescheiden welvaart, het fokken van
runderen en paarden waarmede de monniken een begin hadden gemaakt,
kwam toen spoedig een einde. Voor de slechts geringe bevolking
was het niet mogelijk de lange zeedijk te onderhouden, zodat al
snel het land niet voldoende was beschermd tegen het opdringende
water. De weilanden dienden voorlopig in de zomermaanden alleen

Cultuur, Recreatie en Landschap van de Mark
en van Veldhuysvesting en Ruimtelijke
Ordering

van

17 SEP 1971

nr. 160.777

m m o / m o

nog maar als hooiland en Marken werd al spoedig een eiland met een mitgesproken vissersbevolking. Dit bleef zo tot de afsluiting van de Zuiderzee door de Afsluitdijk.

De sterk verspreide bewoning, geconcentreerd op de verschillende werven, gaat op de vroege agrarische periode terug; zij was reeds aanwezig toen Marken nog een deel van het vaste land uitmaakte. Pas veel later, in de 18de en de 19de eeuw, toen op de terpen geen bouwgrond meer beschikbaar was, gingen men over tot het bouwen van paalwoningen, waarvan de oudste nog overgebleven voorbeelden worden gevormd door het al een eeuw of langer als "Nieuwe Buurten" aangeduide Moskou en Siberië.

Het eiland, dat bestaat uit zeeklei op een ondergrond van laagveen, heeft een uitte oogpunt van verdediging tegen de aanvallen van water en wind, moeilijke kustlijn. De dijk, die in eerste aanleg, zoals reeds beschreven, te danken was aan de 13de eeuwse monniken, bood ondanks herhaalde pogingen hem in stand te houden nooit voldoende bescherming. Een lange reeks van overstromingen en stormvloed, waarvan de laatste in 1916, deed dan ook tal van stukken land dikwijls gehele woonbuurten in zee verdwijnen, terwijl gedurende de wintermaanden het laag gelegen land door gebrek aan bemaling onder water stond. Evenals in het vroege Friese en Groninse terpenland vormden dan de z.g. werven op zichzelf staande eilandjes. In 1930 werd zuidwestelijk van de Rozenwerf een gemaal gebouwd, waardoor een betere beheersing van de waterhuishouding mogelijk werd.

Bestaande situatie

Ondanks de sterke veranderingen, die Marken vooral sinds de afsluiting van de Zuiderzee heeft ondervonden, alsmede door de aanleg van de in 1957 gereedgekomen dijk, die het opnieuw met het vaste land verbond, is het eigen karakter bewaard gebleven.

De vrijwel uitsluitend houten behuizing, dicht bijeen geconcentreerd op de werven, die als verhoogde nederzettingen oprijzen uit het lage polderland, en de relatie met het aan alle zijden nog aanwezige water, hebben het isolair aspect nog in

vele opzichten doen voortbestaan. Ook de structuur van de werfbebouwing is sinds eeuwen vrijwel ongewijzigd gebleven. Veel van de houten huizen dateren nog uit de 18de eeuw. Voorts is de onderlinge relatie van vooral de kleinere werven op geen enkele wijze verstoord door latere bebouwing van het lage land. De ingeboren vrees tegen het te laag wonen, die ook nu nog bij verschillende vooral oudere bewoners wordt aangetroffen, is hiervan de reden. Alleen tussen de Kerkbuurt en Havenbuurt en in een uitbreidingsplan noordoostelijk op het eiland zijn sinds de laatste jaren enige eigentijdse woonblokken verrezen. Ondanks deze nieuwe woningen, die slechts ondergeschikt zijn aan de hoger gelegen, het beeld bepalende, oude woonwerven, behoort Marken tot een van de gaafste voorbeelden in ons land van een woon- en leefcultuur uit vroeger tijd. Zonder overdrijving kan gesteld worden, dat hier een cultuurhistorisch monument van de grootste waarde wordt aangetroffen. Het is van nationaal belang dat deze situatie, die uniek is in zijn soort, en als geheel van grote schoonheid is, bewaard blijft.

Karakterbeschrijving van de Werven.

In totaal worden acht op werven gebouwde woonbuurten aangetroffen, Noordwestelijk van het 1825 uitgezette en afgegreppelde "kanaal" waarvan de verdere aanleg enige jaren later werd opgegeven, bevinden zich de Kerkbuurt, Havenbuurt, Kets en het Fort. Zuidoostelijk van het "kanaal" dat het eiland over de gehele lengte van zuidwest naar noordoost doorsnijdt, bevinden zich de Witte Werf, Grote Werf, Rozenwerf en Moenischerf, tezamen vroeger Zereide geheten. Geheel in het oosten, nog voorbij de uiterste punt van het eiland, staat aan het einde van een dam de uit 1839 stammende vuurtoren. Zonder uitzondering worden vrijwel alle werven omgeven door op de taluds gelegen bleekveldjes, die zijn afgezet met eenvoudige houten hekjes

Kerkbuurt

De kerkbuurt of Monnikenwerf vormt het centrum van het Marker leven. We treffen hier aan de zuidwestzijde van de buurt de uit 1904 stammende Nederlands Hervormde kerk aan, op dezelfde plaats, waar ook vroeger reeds een kerkgebouw werd aangetroffen. Noordoostelijk van de kerk ligt een kleine pleinvormige ruimte, waaraan het nogal uit de toon vallende nieuwe raadhuis is gebouwd. Vanaf deze ruimte verdeelt een smalle straat de buurt in twee vrijwel gelijke delen. De langgerekte woonblokken (aan weerszijden begrensd door nauwe stegen) zijn haaks op deze straat gesitueerd. Deze vrijwel alle uit hout opgetrokken woonblokjes, die in verschillende afzonderlijke woningen zijn onderverdeeld, liggen in nog slechts gering verspringende rooilijn aan de hoofdstraat. Het beeld vanaf deze straat alsmede die van de naar buiten gerichte gevelwanden wordt daarom bepaald door een reeks houten topgevels, die alleen in hoogte onderling verschillen. De hogere huizen, vrijwel alleen voorkomend direct langs de hoofdstraat, zullen aanvankelijk alle hebben bestaan uit één woonlaag met een kap. Verschillende woonblokjes of delen ervan komen voor op de lijst van beschermde monumenten. Zowel aan de hoofdstraat als aan de naar buiten gerichte zijde zijn enige smalle, door keurige hekjes omheinde erfjes aangelegd. Ieder heeft voorts op het talud van de terp buiten de woonkern een eigen bleekveld. Vermeldenswaard is ook de oude pastorie, een uit 1840 stammend gebouw met daarnaast nog een tweetal houten woonblokjes, tezamen aan de zuidwestelijke zijde de begrenzing vormend van zowel de kerksituatie als van de werfbebouwing. De plattegrond van gehele Kerkbuurt vertoont een zeer regelmatige en compacte structuur. Men heeft hier een maximaal aantal woningen op de terp bijeen gebouwd. Een situatie, die uit een oogpunt van hedendaagse eisen van volkshuisvesting, hoe schijnderachtig het geheel ook moge zijn, problemen oproept.

Binnenkort zal daarom een zorgvuldig opgesteld sanerings-c.q. rehabilitatieplan worden uitgevoerd, hetwelk beoogt het samenvoegen van enige te kleine eenheden tot een nieuwe woning, waarbij het uiterlijk zal worden gerestaureerd en aangepast. Op enkele plaatsen zal een inpandig gelegen huis terwille van de

licht- en luchttoetreding van de naastliggende huizen worden afgebroken. De hierdoor te maken open ruimten zullen door hekjes worden omheind en de functie van bleekveldjes krijgen. Het plan zal evenwel zodanig tot uitvoering worden gebracht, dat op geen enkele wijze afbreuk aan het karakter zal worden gedaan. Hier en daar zal zelfs een aspectverbetering optreden, omdat enige uit de toon vallende objecten zullen verdwijnen.

Havenbuurt

In tegenstelling tot de Kerkbuurt is het oude gedeelte van de Havenbuurt, ofschoon niet minder intensief gebouwd, onregelmatiger van aanleg. De buurt bestaat uit twee terpen, waarvan de meest zuidwestelijke en dichtst bij de haven gelegen werf de grootste is. Ook hier wordt een groot aantal karakteristieke houten woningen, waarvan meerdere onder één kap, aangetroffen. Te midden van de Marker woningen wordt in deze buurt een qua schaal en materiaaltoepassing sterk afwijkend gebouw, ingericht tot café annex hotelbedrijf, aangetroffen. Opvallend is evenwel dat door de intimiteit van de dicht er omheen gelegen bebouwing, het beeld door de houten huizen bepaald blijft. Voorts worden langs de landzijde van de Havenbuurt enige panden aangetroffen, die als veestal en hooiberging in gebruik zijn. Zij zijn enkele der weinige boerderijen van het eiland.

Het andere deel van de Havenbuurt bestaat uit een kleinere meer noordoostelijk gelegen terp. De hierop aanwezige bebouwing, bestaande uit een vijftal langgerekte houten huizen en enige daar omheen gelegen kleinere panden, is bijzonder schilderachtig. De merendeels op de Monumentenlijst geplaatste opstallen leveren tezamen in eengave aanleg, met steegplaveisel en omheinde erfjes aan de buitenzijde, een zo gaaf beeld op, dat wat uiterlijk betreft dit buurtje representatief voor de oude Marker woonerf geacht kan worden.

De haven was tot 1837 slechts gering van omvang. In dat jaar werd het thans aanwezige noordelijke gedeelte aangelegd en in 1853 werd dit vergroot door het graven van de zuidelijk aangrenzende havenkolk. Beide delen zijn door een gedeeltelijk

weggegraven dam, waarop enige jaren geleden een scheepswerf met werfloots werd aangetroffen, gescheiden. Door de verbeteringen behoorde de Markerhaven in 1860 tot een der modernste vissershavens in Nederland. De thans hier omheen gelegen z.g. dijkwoningen stammen allen van na 1916, het jaar van de laatste watersnood. De traditionele opzet, zowel in vorm als materiaalkeuze, past goed in het karakteristieke beeld van Marken.

De buurten Moskou en Siberië met, zoals reeds vermeld, het oudste type paalwoning, treffen we oostelijk van de in 1837 gegraven havenkolk aan.

Noordoostelijke van de Havenbuurt aan de Middenweg, die de verbinding vormt met de Kerkbuurt, ligt de vroeger bewoonde werf Altena. Deze reeds in 1818 verlaten woonbuurt is later tot begraafplaats ingericht.

De Kes en het Fort zijn twee dicht bijeen gelegen afzonderlijke woonterpen, op enige afstand zuidoostelijk van de Havenbuurt. Door middel van een tweetal zeer langgerekte blokken houten paalwoningen van recente datum zij zij thans aan de Havenbuurt verbonden. Deze woonterpen zijn van elkaar gescheiden door een sloot, die een onderdeel vormt van de in 1825 gegraven afgrepelling van het kanaal. Beide buurten bezitten de eerder omschreven kenmerken, die karakteristiek voor Marken zijn. De relatie van deze beide werven, met de oorspronkelijk rondom aanwezige laaggelegen graslanden, is alleen aan de westzijde bewaard gebleven.

Witte Werf, Grote Werf, Rozenwerf en Moenischerf, waarvan de eerste drie gelegen zijn aan het Zereider pad, vormen een viertal woonbuurten, die zich door hun hoge ligging op bijzonder fraaie wijze manifesteren in het open polderland. Vooral de drie eerstvermelde zijn ten opzichte van elkaar fraai gelegen.

Geen enkel element verstoort de onderlinge samenhangn waarbij de meestal naar buiten gerichte houten topgevels van deze drie werven, gezien vanaf de ene naar de andere werf, een bijzonder markant beeld opleveren. De werven zijn slechts gering van omvang maar ook hier zeer intensief bebouwd. De smalle steegjes, die de

woonblokjes begrenzen, leveren door hun geringe lengte tal van verrassende doorkijkjes op. Voorts worden alle eerder beschreven kenmerken ook hier aangetroffen. De huizen, waarvan slechts enkele later uit steen zij opgetrokken, bestaan in beginsel alle uit een begane grond en een kap.

Vermeldenswaard zijn ook de z.g. ijsbrekers in het IJsselmeer, die ter bescherming van de vlak langs het water gelegen Rozenwerfbebouwing zijn aangebracht.

De Moeniswerf is de kleinste van alle woonbuurten op Marken. Deze meest oostelijk gelegen werf aan het einde van het Moeniswerf pad bestaat uit slechts enkele huizen, die min of meer afwijken van het Marker type. De werf is daarom mede door de geïsoleerde ligging alleen als element van goede schaal in het landschap van belang.

Naast de bescherming van het gehele eiland is aan de zijde van de Haven het gedeelte van de Gouwzee, dat tot de gemeente Marken behoort mede in de aanwijzing betrokken. Hierdoor wordt de historische relatie van het voormalige eiland met het water benadrukt.

Bij de verschillende waterstaatkundige werken, die zich in het kader van de IJsselmeer-inpolderingen rond Marken gaan afspelen, zal men bijzondere aandacht aan dit aspect moeten besteden.

Ofschoon aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht van het omschreven gebied geen bevrizing van de bestaande situatie beoogt, moet de hieruit voortvloeiende stede-bouwkundige regeling al die waarborgen bieden, die de bovenomschreven karakteristiek ook voor de toekomst zal waarborgen. Een bijzonder gedetailleerd bestemming plan met uitvoerige voorschriften zal in dit geval dan ook noodzakelijk zijn.

In het bijzonder zal hierbij, naast de omschreven kenmerken, gelet moeten worden op de toepassing van hout voor de buitenwanden en topgevels die in de kleuren zwart of groen geschilderd dienen te worden.